

ČEŠKA IN SLOVAŠKA LITERARNA KOMPARATIVISTIKA – STANJE IN DOSEŽKI (OD WELLEKA IN WOLLMANA K ĐURIŠINU)

Miloš Zelenka

Pedagoška fakulteta Južnočeške univerze, Češke Budjeovice

Češka in slovaška šola primerjalne književnosti sta nastali med obema svetovnjima vojnama. Primerjalno metodo sta poleg starejše pozitivistične generacije (M. Murko, J. Polívka idr.) gojila zlasti F. Wollman (s primerjalno literarno morfologijo) in R. Wellek (s povezovanjem praškega strukturalizma z nemškim neoidealizmom in Ingardnovo fenomenologijo). Slovaška komparativistika (M. Bakoš, D. Đurišin, P. Koprda) je z genetično-kontaktnih raziskav prešla k tipološkim. Sodobna primerjalna književnost na Češkem in Slovaškem se posveča socio-političnim in kulturnim kontekstom, vendar ohranja filološko razmerje do konkretnih tekstov. Izdelala je tudi svojo teorijo svetovne (obče) književnosti in interliterarnosti.

Czech and Slovak Comparative Literary Studies (from Wellek and Wollman to Đurišin). The Czech and Slovak schools of comparative literary studies were formed in interwar Czechoslovakia. The comparative method was cultivated – apart from the older positivist generation (Murko, Polívka, and others) – especially by Wollman (with his comparative literary morphology) and Wellek who linked Prague structuralism, German neo-idealism and Ingarden's phenomenology. Slovak comparative studies (M. Bakoš, D. Đurišin, P. Koprda) moved from genetic-contactological comparative studies towards typology. Contemporary Czech and Slovak comparative studies focus on socio-political and cultural research, while preserving a philological approach to concrete texts. They also elaborate a theory of world (universal) literature and interliterariness.

Na Češko-slovaškem se je med obema vojnama izoblikovala generacija, ki jo je literarna zgodovina poimenovala »češka šola literarne komparativistike«¹ oziroma »praška komparativistična šola«² in ki si je prizadevala za sodobno razumevanje primerjalne literarne vede. Prvi vrhunec te generacijske skupine, ki so ji pripadali Jiří Polívka (1853–1933), Jan Máchal (1855–1939), Matija Murko (1861–1952) in Václav Tille (1867–1937), sodi sicer v leta 1890–1920, a so ti raziskovalci tudi po letu 1918 pomemb-

no prispevali k razvoju primerjalnega pojmovanja slovanskih književnosti kot integralnega dela svetovne književnosti, katerega temelj so obojesmerni literarni odnosi med Zahodom in Vzhodom. Poudarek na študiju folklore je pripeljal do ustanovitve nove panoge komparativnega raziskovanja – tematologije (zgodovine snovi), kar se je v praksi pokazalo pri sestavljanju mednarodnih katalogov sižeev in motivov (J. Polívka). Nalepka pozitivistične šole ni povsem ustrezna, šlo je pravzaprav za raziskovalce s filološko in kulturnozgodovinsko orientacijo, ki so poleg smisla za sistematizacijo in kritično razvrščanje dejstev opravili tudi številne sinteze, ki se opirajo tako na obsežne raziskave gradiva kot na podrobne analitične interpretacije. Premišljeni poudarek na pretežno genetičnem razumevanju literarnega procesa in statični konstrukciji njegovih razvojnih shem pa je vodil k nezadostnemu upoštevanju metodoloških vprašanj panoge, k določeni redukciji estetske specifičnosti književnega besedila, ki pa je bila, nasprotno, v ospredju zanimanja literarnovednega strukturalizma.³

Druga generacija raziskovalcev, ki je dozorela v tridesetih letih (J. Horák, O. Fischer, M. Szykowski ad.), je prek svojih vodilnih osebnosti Renéja Welleka (1903–1995) in Franka Wollmana (1888–1969) združila spoznanja starejše kulturnozgodovinske šole s strukturalno-funkcionalističnim vidikom Praškega lingvističnega krožka. Ameriški slavist češkega rodu R. Wellek je v svoji metodološki integriteti, ki odseva v njegovi slavni *Theory of Literature* (Teorija literature, 1949, z A. Warrenom) in monumentalnem projektu *A History of Modern Criticism 1750–1950 I–VIII* (Zgodovina moderne kritike, 1955–1992), idealno utelesil literarnovedno povezavo praškega strukturalizma, nemškega novoidealizma (W. Dilthey) in husserlovsko-ingardnovske fenomenologije. Analiza Wellekovih filozofskih prepričanj relativizira trditev o nasilni cezuri med psihologizirajočo linijo češke literarne vede in strukturalno-tehnološkimi pristopi, kanoniziranimi v tridesetih letih v strukturalni estetiki.⁴ Podobno je tudi F. Wollman kot član Praškega lingvističnega krožka izhajal iz funkcionalizma in fenomenološkega razumevanja oblike. Njegovo razumevanje eidologije je pomenilo oblikoslovno usmerjeno raziskovanje žanra in literarnih zvrsti z upoštevanjem razvojnih vplivov in tipoloških analogij.⁵ Wollman je že v medvojnem obdobju izoblikoval specifični model slovanskih književnosti, utemeljen na eidološkem (morfološkem) principu. Enotnost slovanskih književnosti izhaja iz civilizacijskih korenin sredozemskega območja, s tem pa je povezana tudi raziskovalčeva kritika delitve na Zahod in Vzhod. Morfološko raziskovanje lahko po Wollmanovem mnenju preseže bariero ideologizacije: s tega stališča je tudi na tradicionalni antagonizem med največjima slovanskima literaturama – rusko in poljsko – gledal ne le kot na navzkrižje, ampak tudi kot na dokaz bližine in vzajemnega bogatenja. Prav tako se je dotaknil tudi skupnega temelja slovanskih književnosti, ki ga vidi v komplementarnem prepletanju ustnega slovstva in pisno fiksirane književnosti.

Učenci teh raziskovalcev, ki so začeli objavljati že sredi tridesetih let (J. Heidenreich-Dolanský, K. Krejčí, K. Horálek, J. Hrabák idr.), so tvorili tretjo generacijo češke moderne komparativistike, v katere oblikovanje pa

je negativno posegla kriza primerjalnega študija na Zahodu, skupaj z domačim, v petdesetih letih ideološko pogojenim zavračanjem komparativistike kot kozmopolitske vede, obremenjene z »vplivologijo« utemeljitelja historične poetike A. N. Veselovskega. Po letu 1945 se je nadaljevala dejavnost druge in tretje generacije češke moderne komparativistike, hkrati z njimi pa so se uveljavljale tudi druge izrazite raziskovalne osebnosti kot A. Měšťan, Z. Mathauser ali S. Wollman, ki je utemeljil primerjalni študij žanrskega sistema slovanskih književnosti.⁶

Slovaška komparativistika 20. stoletja je rasla iz čeških korenin (češki literarni zgodovinarji, vključno s F. Wollmanom in J. Mukařovskim, so po letu 1918 predavali na Univerzi Komenskega v Bratislavi) in skupnega češko-slovaškega konteksta, a se je od tega vpliva oddaljevala s programskim iskanjem novih izhodišč, iskanjem povezav s sodobnimi teoretičnimi trendi, s tem pa je hkrati presegala dotedanji koncept komparativistike, povezan s tradicionalno »vplivologijo« in pozitivistično faktografijo. Zlasti znanstveno delo Mikuláša Bakoša (1914–1972), občudovalca Praškega lingvističnega krožka, je že v medvojnem obdobju črpalo iz literarnovedne fenomenologije (R. Ingarden), tehnoloških šol (ruski formalizem) in pozneje tudi iz dunajskega novopozitivizma.⁷ V drugi polovici 20. stoletja si je slovaška komparativistika, ki je znala ohraniti smisel za strukturno morfološka stališča, izoblikovala posebno razmerje do komunikativnih in hermenevitičnih modelov: rezultat te linije je bila metodologija t. i. nitranske šole, kjer se je komparativistika gibala na osi genologije, teorije komunikacije in translatologije (predvsem F. Miko in A. Popovič, ki je bil znanstveni aspirant F. Wollmana idr.).⁸ Drugo vejo pa je predstavljalo inovacijsko prizadevanje svetovno znanega znanstvenika Dionýza Ďurišina (1929–1997), ki je uspešno končal razhod s klasično komparativistiko in od sedemdesetih let prejšnjega stoletja iskal navdih v sodobni semiotiki, hermeneviti in matematičnih metodah. Izoblikovanje nove terminologije in sistematike je nadomestilo dotedanjo primerjalno literarno vedo s t. i. novo komparativistiko, tj. teorijo medliterarnosti, in z interdisciplinarnim študijem svetovne književnosti, ki je presegal meje literarne vede v smeri k politologiji, etnologiji, kulturni geografiji in arealni slavistiki.⁹

Očitno je, da je razvoj strukturalnega mišljenja v medvojnem obdobju vplival na razvoj primerjalne metode in celotnega razumevanja literarne komparativistike, do katere je imel Praški lingvistični krožek zadržke: Jan Mukařovský je domneval, da nerazjasnjeno razmerje med literarno teorijo in komparativistiko kot »vplivološko« literarnozgodovinsko disciplino odseva dihotomijo sinhronije in diahronije, ki izhaja iz absolutizacije immanentnega razvoja nacionalne književnosti kot relativno zaprtega sistema, v katerega presežki iz ostalih sistemov (četudi iz slovanskih književnosti) posegajo le naključno in nebistveno. Tudi Roman Jakobson je v priljubljenem članku *Romantické všeslovanství – nová slavistika* (Romantično vseslovanstvo – nova slavistika)¹⁰ ugotavljal konec razvoja materialno ekstenzivne slavistike in primerjalne vede, ki sta se intenzivno razvijali v obdobju državotvornega in emancipacijskega prizadevanja večine slovanskih narodov. Komparativistika se je pri Jakobsonu zlivala s folkloristiko in po-

zitivistično tematologijo, z nefunkcionalnim gojenjem slovanske vzajemnosti, za nameček pa naj bi bila aplikacija primerjalne metode mogoča le v jezikoslovju, kjer se da predpostaviti koherentne strukture, utemeljene na objektivni genetični povezanosti. Trditev, da »strukturalizmu v njegovem razvoju ni uspelo razviti rudimentarnih prvin primerjalnega raziskovanja, ki jih je notranje zajemal«,¹¹ je mogoče povezati s teoretičnimi dejavnostmi J. Mukašovskega, ki je svojo strukturalno estetiko gradil izključno na interpretaciji bohemik. Kljub temu pa izdelava koncepta nacionalne književnosti kot celovitega strukturnega sistema z natančno definicijo razvojne in obče estetske vrednote ni dopuščala samo obstoja primerjalne metode, ampak je omogočala tudi novo definicijo njenih izhodišč in ciljev: primerjava se je v strukturalni estetiki pojavljala kot sistematična konfrontacija literarnih struktur, v okviru katere prihaja do permanentne semantične polarizacije elementov, pri čemer ni bistvenih diferenc med medliterarnim in nacionalno literarnim primerjanjem.¹² Pravi predmet komparacije postaja tipološko določanje kompaktnih razvojnih sistemov v njihovi vzajemni polarnosti, vključno z interdisciplinarnimi preskoki k drugim vrstam umetnosti.

Odsotnosti komparativistične usmeritve pri Mukašovskem ne moremo izpeljevati iz pojave premoči mikrokontekstne analize nad makrobese-dilnim opazovanjem oziroma negiranjem kategorije »vpliva«, ki je bila upravičeno obremenjena s semantiko pozitivistične terminologije. Kot smo opozorili, je Mukašovský sredi tridesetih let v povezavi z razvojem strukturalne metode dosegel »kontekstno ravnovesje«, pri čemer je – s poudarkom na funkcijski transformaciji pojava in ne na njegovi genezi – pojem vpliva nadomeščal z opisom odnosa individualnega avtorja do usmeritev dobe.¹³ Premise Mukašovskega, ki so posploševale primerjalno prakso strukturalne šole, med drugim tudi Jakobsonove verzološke študije s področja slovanske metrike, so določale primerjalno raziskovanje kot najbolj splošen metodični postopek, ki je lasten ne le jezikoslovju, ampak tudi celotni literarni vedi. Teoretično utemeljitev je Mukašovský našel v skupnem cilju – v realizaciji estetske funkcije, ki posamezne razvojne sisteme kljub različnosti njihovega gradiva v procesu primerjave poenoti in jih tipološko povezuje v strukturne zakonitosti višjega reda. Ostaja pa dejstvo, da je Mukašovský komparativistiko kot samostojno disciplino z lastnim predmetom raziskovanja in avtohtonimi metodami priznal šele konec šestdesetih let prejšnjega stoletja v študiji *K dnešnímu stavu a výkladům srovnávací vědy literární* (K današnjemu stanju in razlagam primerjalne literarne vede),¹⁴ kjer je tej panogi priznal določeno upravičenost.

Češka šola literarne komparativistike, iz njenih postavk je rasel tudi mladi René Wellek, ki si je temelje raziskovalne metode pridobil v seminarjih O. Fischerja, V. Tilleja, V. Mathesiusa idr., je bila na prelomu dvajsetih in tridesetih let pod vplivom van Tieghemovega terminološkega razlikovanja med »littérature générale« in »littérature comparée«, ki je bilo pomemben poskus reinterpretacije izbirnega koncepta »literarnih klasikov« kot dediščine pozitivistične vplivologije, kjer deluje aksiološki sistem binarnih opozicij (male in velike literature, razvite in nerazvite literature, literature, ki »oddajajo«, in literature, ki »sprejemajo«, ipd.). Toda Wellek je zavračal

vzročno-genetično razumevanje vpliva, tj. povezovanje vpliva s klasifikacijskim študijem virov in tudi z njegovo absolutizacijo kot aksiološkega kriterija umetnostne izvirnosti. V duhu strukturalne metodologije ga je zanimala funkcijska transformacija tujega vpliva v domači književni kontekst, njegov delež pri razvojnih tendencah literarnih struktur. Včlenjevanje motivnega vpliva v višji pomenski kompleks je bilo treba po Wellekovem mnenju opazovati v povezavi z načinom konkretne organizacije književnega gradiva, usmerjenega k najrazličnejšim realizacijam estetske funkcije. V nekrologu svojemu učitelju V. Tilleju je Wellek razvoj komparativistike interpretiral kot »boj dveh tekmujočih in večno soočajočih se prizadevanj«, ¹⁵ tj. kot spopad subjektivistične in objektivistične smeri primerjalne literarne vede, hkrati pa se ni strinjal s Tillejevim idealom »znanstvenega raziskovanja literarnih produktov ne glede na njihovo estetsko vrednost« ¹⁶ – že sam izbor in mehanični opis implicirata prvine vrednotenja in intence subjekta. Zaradi teh razlogov je Wellek v zaključku nekrologa pozitivno ovrednotil Tillejevo pozno reakcijo, usmerjeno proti objektivistični smeri primerjalne književnosti po letu 1918, ki je pri zrelem raziskovalcu pod vplivom branja o Einsteinovi teoriji relativnosti pripeljala do radikalnega skepticizma in zavesti o relativizmu vrednot, konkretno k nerealizaciji velikih konceptov zgodovine svetovne književnosti v najpomembnejših nazorskih in literarnoumetnostnih tokovih. Leta 1958 je Wellek v Chapel Hillu svoje stališče dopolnil in razširil: nasprotje med primerjalno in občo literaturo (v Wellekovem povojnem konceptu prosti sinonim za pojem svetovna literatura) je bilo ustvarjeno umetno, ¹⁷ saj primerjalna metoda ni raziskovalni privilegij najbolj splošno razumljene komparativistike, ampak je kot takšna latentno prisotna v vseh družbenih in naravoslovnih disciplinah. ¹⁸

Zanimivo je, da Wellek tu izhaja iz študije antikomparativistično orientiranega B. Croceja *La letteratura comparata (Primerjalna književnost)*, ¹⁹ v kateri je italijanski estetik zavrnil definiranje komparativistike z uporabo primerjalne metode, če to metodo uspešno uporabljajo raziskave najrazličnejših vrst. Obstaja zgolj zgodovina književnosti kot avtonomni predmet študija, ne pa primerjalna veda o književnosti, kjer atribut »primerjalni« postaja pleonazem, za nameček pa proces »primerjanja« omejuje zmožnost jedrnato definirati bistvo literarnega dela, zato so »komparativne dejavnosti« bolj rezultat individualne raziskovalne dejavnosti. Croce je poudarek na noetičnem vidiku raziskovanja in njegov prenos na filozofsko raven povezoval izključno z literarno zgodovino, katere »izrazne estetike« se ne da prenašati na druge vrste umetnosti. Do enakega sklepa je prišel tudi René Wellek v *Theory of Literature*, ko je sodil, da mora dominantna naloga vsakega zgodovinarja umetnosti postati zgolj izoblikovanje sistema »ekspresij«, tj. sistema kodov in izraznih sredstev, prek katerih se posamezne vrste umetnosti vzajemno približujejo oziroma oddaljujejo. ²⁰ Novoidealistični temelj Crocejevega estetskega koncepta je napovedoval formalistični poudarek na »literarnosti« kot diferencialni lastnosti umetnostnega besedila in delno fenomenološko redukcijo na »videnje bistva«. ²¹ Crocejeva estetika kot veda izraza zavrača vse naključno, kar obstaja zunaj tega izraza, intuicija, ki se razvija v tem okviru, je spoznanje tega izraza in temelj nedeljive

celote književnega izdelka (Wellekovo pojmovanje ontološkega statusa literarnega dela je bilo blizu temu konceptu).²² Hkrati zanika – podobno kot v formalistični terminologiji – pojmovno dihotomijo vsebine in oblike, saj obstoj intuicije ni odvisen od racionalnega pojma, izhajajočega iz intelektualnega spoznanja.

Čeprav Wellek tako kot Croce polemizira z estetskim relativizmom kritičnih sodb na področju teorije umetnostnih vrednot, ostaja temeljna razlika pri vprašanju motivacije literarne zgodovine, ki v Crocejevem konceptu nima ideološkega naboja in se je ne da gnoseološko raziskovati, čeprav zgodovinske sodbe subjektivno predstavijo kombinirajo z logičnim pojmom. Literarna zgodovina tako postaja umetnost, ne pa znanstveno in racionalno definiranje, tematiziranje in analiziranje zgodovinsko določenega estetskega objekta – že zato, ker individualnost izraza onemogoča oblikovanje adekvatne teorije posameznih vrst umetnosti. Če je bila strukturalna estetika J. Mukašovskega, zgrajena izključno na gradivu češke literature, do komparativistike zadržana, pa Wellek primerjalne metode ni razumel samo filološko, kar je bilo sicer običajno v začetku dvajsetih let v sinhronih analizah jezikovnega fenomena na morfološkem, fonetičnem in fonološkem področju v študijah R. Jakobsona. Dosledna raba komparativne metode v literarnem segmentu neslovanske filologije, za povrh aplicirane tudi na diahroni moment literarnega procesa, je pomenila praktično razširitev temelja z multilateralnimi (ne samo bilateralnimi) komparacijami, usmerjenimi ne samo na opis ujemanj in paralel, ampak tudi na interpretacijo književnih relacij, ki je strogo razlikovala neposredne in posredne kontakte, njihove interne in eksterne podobe. Zahteva po izdelani metodologiji umetnostnega pogleda je izhajala iz prepričanja o razvojnem temelju tipoloških abstrakcij, že leta 1924 je Wellek napisal: »Ne zaupam nikakršnim generalizacijam, nikakršnim pavšalnim trditvam ... mogoča je le debata o konkretnih kulturnih pojavih, slogih, smereh, svetovnih nazorih ...«²³

Wellekovo ugotavljanje vzajemnih odnosov in povezav književnega izdelka je pogosto preraščalo v sfero kulturnoprimerjalne zgodovine, npr. njegovo habilitacijsko delo *Kant in England 1793–1838* (1931),²⁴ ki je dokumentiralo mnogostranski »antikvarni, filozofski in literarnozgodovinski«²⁵ razmah, se je s komparativističnega stališča ukvarjalo z recepcijo kulturne in filozofske prvine v drugonarodnem okolju, konkretno s pronicanjem Kantove idealistične filozofije v spekulativno angleško tradicijo na prelomu 18. in 19. stoletja. Poudariti je treba, da je Wellek v primerjalni literarni zgodovini videl izhod iz osebno doživetega protislovja med znanostjo in umetnostjo: to prepričanje je izrazil v besedah, zapisanih v zasebni korespondenci s svojim profesorjem O. Fischerjem: »Upam, še vedno, da imam vsaj majhen umetnostni fond in da se bom prav z literarno zgodovino ... izognil konfliktu in dosegel določeno pomiritev med znanostjo in umetnostjo. To je veda, toda njen predmet je umetnost in v pasivnem dojemanju in aktivnem opisovanju je gotovo del umetniškosti.«²⁶ Del Wellekove metode je postalo stalno dajanje prednosti vrednotenjskemu komentiranju in kontemplaciji pred neudeleženi analitičnim akademizmom, poudarjanje izrazitih individualnosti in osebne pisave pred tehnično

virtuozno razčlenitvijo, po drugi strani pa tak pristop ni izločal spremljanja nadnarodnih literarnih celot, uvrščanja avtorjevega dela v »idejno« in »smerno« atmosfero dobe.

Wellek in Wollman sta – v nasprotju z Mukašovskim – rehabilitirala princip strukturalne estetike za primerjalno literarno vedo. Oba sta v Praškem lingvističnem krožku predstavljala strukturaliste s smislom za literarno zgodovino, kar pomeni, da sta pojem strukture povezovala tudi z diahronijo. Wollman je v svoji primerjalni metodi uveljavljal zmožnost za literarno-zgodovinsko sistematiziranje obsežnega gradiva virov, za opazovanje tega v kontekstualno širših, pogosto netradicionalnih in izvirnih povezavah. Nagnjenje k teoretičnemu posploševanju ga je vodilo k prizadevanju po kritičnem soočanju s sodobnimi metodami, ki so našle svoj izraz v »vplivologiji«, v učenju o enosmernem delovanju motivov in tem velikih literatur na male in nerazvite literature. Doktorska disertacija *Pověst o bílé paní v literatuře v tradicích českého lidu*²⁷ (Povest o beli gospe v literaturi v tradicijah češkega ljudstva, 1913) in kasnejša habilitacijska študija *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*²⁸ (Vampirske povesti na srednjeevropskem območju, 1920–1925) sta zato poskušali »primerjanje« iztrgati iz neorganškega konglomerata metod, ga postaviti na čvrste temelje tako, da ne analizirata samo migracije motivov, ampak celotnih oblikovnih postulatov in sredstev, vključno z analognimi sižejskimi ogradjami. Določeno prepletanje antropološke in migracijske teorije, ki je spoštovalo samonastanek motivov na temelju življenjskih razmer, je hkrati priznavalo tudi njihovo migracijo in kroženje celotnih snovi, idej in književnih oblik. Tako je Wollman, skupaj s P. Bogatyrevom, prispeval k modernemu pojmovanju sodobne folkloristike, ki iz svojega zanimanja ni izključevala niti etnopsiholoških prvin, tj. npr. vpliva spiritističnih predstav ali metafizičnih verovanj na oblikovanje posameznih razvojnih faz človeške duševnosti.²⁹ Iskanje »shematičnih struktur« kot sinhrono primerljivih žanrskih (genoloških) enot, ki se najbolj jasno pojavljajo ravno v dramatiki, je Wollmana pripeljalo k pisanju monografskih del *Srbocharvatské drama* (Srbohrvaška dramatika, 1924), *Slovinské drama* (Slovenska dramatika, 1925) in zlasti sintetično komponiranega dela *Dramatika slovanského jihu* (Dramatika slovanskega juga, 1930), v katerih je dosledno uveljavil oblikopisno stališče.

Eidografija, ki jo je raziskovalec razumel kot »genetično povezanost snovi, idej in oblik v tesni povezanosti z zgodovinskimi dejavniki«³⁰ (zlasti sociološkimi in etnopsihološkimi), se v komparativnem pogledu dopolnjuje s strukturno tipološkim razumevanjem, zaradi katerega se je razlikoval od strogega razumevanja strukturalistično-formalistične smeri (R. Jakobson). S tem je Wollman razumevanje strukture že konec dvajsetih let – še pred dokončanjem metodološke transformacije ruskega formalizma in češkega strukturalizma – dinamiziral in posegel v zgodovinske povezave, prav tako pa se mu pri izdelavi tipološkega pristopa pripisuje prioriteta pred sovjetsko komparativistično šolo (V. M. Žirmunskij), ki je splošne zakonitosti svetovnega literarnega procesa začela raziskovati šele v petdesetih in šestdesetih letih.³¹ S spoštovanjem obojestranskih literarnih povezav med latinskim Zahodom in bizantinskim Vzhodom, skandinavskim

Severom in sredozemskim Jugom je raziskovalec v primerjalno metodo vnesel geografski moment, ki je bil dosledno razdelan šele v komparativističnih konceptih s konca stoletja (D. Đurišin). Frank Wollman je na prelomu dvajsetih in tridesetih let prišel do spoznanja, da se literarna veda kot celota členi na klasično literarno zgodovino (področje »littérature comparée« in »littérature générale«) in eidologijo v smislu primerjalne književne morfologije (komparativno oblikoslovje), eidologija pa se naprej deli na eidografijo (oblikopis) in poetiko, razumljeno kot literarna teorija v ožjem pomenu besede. Medtem ko eidografija uteleša statični moment, diahrona aplikacija primerjalnega aspekta počasi prehaja v eidologijo kot dialektično povezavo horizontalnih in vertikalnih razmerij.³²

Wollman je v nasprotju z estetskim strukturalizmom J. Mukašovskega predstavljal eidografski, oblikoslovno orientirani strukturalizem, ki ga je s sklicevanjem na husserlovsko fenomenologijo – eidos (= oblika) – pojmoval kot splošno, zakonito in znanstveno ovrednoteno bistvo, abstrahirano iz proučevanega pojava. Bistvena Wollmanova inspiracija pri tem je bila kompleksna analiza književne oblike in večplastna zgradba umetnostnega dela, ki jo je formuliral poljski filozof in estetik R. Ingarden v delu *Das literarische Kunstwerk* (Literarna umetnina, 1931). Češki raziskovalec prav tako razločuje predmetnostno in jezikovno plast ter plast shematičnih aspektov, in čeprav ima delo v svoji celoti hierarhizirano strukturo (pri čemer pa ne morejo imeti vse plasti specifično estetske kvalitete), ima predvsem tudi intencionalni značaj, ki ga ne moremo izenačevati z duševnostjo tvorca ali bralca. Wollman je v skladu z Ingardnom domneval, da se »življenje« literarnega dela uresničuje zgolj v kompleksu konkretizacij. Svojo metodo je imenoval »primerjalni strukturalizem«, utemeljen na »zgodovinsko-primerjalnem študiju slovanskih književnosti«.

Wollman je v svojem temeljnem delu *Slovesnost Slovanů* (Književnost Slovanov, Praga 1928) izdelal poskus »sinoptično-eidografskega nabora književne proizvodnje«, ³³ tj. moderne zgodovine slovanskih književnosti v vzajemnih razmerjih in povezavah, v oblikovnih, vsebinskih in estetsko-filozofskih analogijah, ki znanstveno dokumentirajo rojstvo in rast slovanske vzajemnosti. Wollman je sistematično črpal iz novih tendenc literarne vede po letu 1918, ki si s svojim antipozitivizmom prizadevajo za objektivizacijo metod in zoženje predmeta svojega raziskovanja; tako je polemiziral tudi z nekaterimi tezami nemških slavistov (Bittner, Pfizner idr.), ki so podcenjevali samostojnost slovanskih literatur kot nerazvitih v primerjavi z latinsko-germanskim Zahodom.³⁴ Wollman je dokazoval, da v kulturnozgodovinskem in literarnem razvoju Slovanov dialektično delujejo slovanske povezovalne in razdruževalne dominante, ki se s strukturnega in oblikovnega stališča v besedilu kažejo kot različni tipi »slavizmov« (cerkvenoslovanski slavizem, socialno in moralno reformni slavizem, baročni slavizem, poljski mesianizem, češki avstroslavizem, ilirizem, rusko slavjanofilstvo, novoslavizem, revolucionarni socialistični slavizem), ki jih med drugim zaznamuje analogni način recepcije tujih umetnostnih vplivov in nazorskih filozofskih pobud. Ti slavizmi ne nastopajo le binarno kot aktualizirana povezava med dvema slovanskima literaturama, ampak so tudi

splošno slovanskega (medslovenskega) značaja, zato sodelujejo tudi pri konstituiranju sistema medslovenskega slovstva kot organskega dela obče (svetovne) književnosti.

V polemično orientiranem delu *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (K metodologiji primerjalnega slovanskega slovstva, Brno 1936) je izrazil svoje mnenje v sporu, ali slovanske književnosti tvorijo avtonomno enoto v okviru svetovne književnosti ali pa obstajajo izolirano brez skupnih značilnosti umetnostnega ustvarjanja. »Biološko-genetičnemu« razumevanju svetovne književnosti v smislu živega organizma, v katerem živijo različne pomembne enote, tj. po pomenu in funkcijah diferencirane nacionalne književnosti, se je Wollman zoperstavil z zavrnitvijo nacionalne književnosti kot naravnega temelja svetovne književnosti. Njeno izhodišče »niso organizmi nacionalnih literatur, ampak posamezne oblike v svojih strukturnih razmerjih«,³⁵ tj. samogibnost struktur v diahronem okviru. »Dinamično« in »dialektično« razumevanje strukture je pomenilo raziskovanje analogij v literarnih oblikah ne glede na njihovo posredovanost prek stika, vpliva ali učinka in tako ustvarjalo temelje »primerjalnega strukturalizma«, utemeljenega na komparaciji oblik in sintakse literarnih del.

Wollmanovo morfološko razumevanje svetovne književnosti kot skupka oblik in struktur nadkrajevnega in nadčasovnega pomena je izhajalo iz aplikacije van Tieghemovega pojma »littérature générale«, ki je označeval empirično dokazljivo strukturno celovitost, ugotovljeno v konkretnem kulturno-zgodovinskem arealu. Obča literatura je tako v delih F. Wollmana, A. Ocvirka, I. Hergešića in zahodnih raziskovalcev, ki so bili pod vplivom Tieghemove triadične členitve literature, sinonimno zastopala svetovno književnost; ta se je s tem oddaljevala od predstave izbirnega panteona klasikov ali mehaničnega seštevka del.

Strukturni temelj svetovne književnosti se kasneje pojavlja tudi v Đurišinovem konceptu, ki eliminira nacionalno književnost kot izhodiščno kategorijo medliterarnosti. Po mnenju slovaškega raziskovalca lahko svetovna književnost obstaja le v podobi razvojne (historične) strukture, ki jo lahko predvidevamo v vsakem pojavu literarnega procesa in je konstituirana prek recepcijskega subjekta. Đurišinova semiotična premena historične strukture v kod na ravni komunikacije pomeni originalni razvoj češko-slovaškega strukturalizma v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (*Problémy literárnej komparistiky – Problemi literarne komparativistiky*, 1967), v obdobju splošne kritike strukture, tj. Jakobsonovega koncepta binarizma in njegove teze o dvojni artikulaciji jezika. Đurišinovo pobudo tako lahko genetično povežemo s pionirskim delom F. Vodičke (*Struktura vývoje – Struktura rozvoja*, Praga 1969) in poznimi študijami F. Wollmana, v mednarodnem merilu pa z deli J. M. Lotmana, U. Eca, A. J. Greimasa, C. Bremonda, J. Derrida idr.³⁶

Ravno Wollmanove multilateralne komparacije, usmerjene k spoznavanju in natančnejši identifikaciji medslovenske književnosti, so postale eden od navdihov Đurišinove teorije medliterarne skupnosti in medliterarnih centrizmov, vključno z definiranjem svetovne književnosti. Pri obeh raziskovalcih sta ti kategoriji izpeljani iz zunajliterarnih pojavov, Wollman slo-

vansko medliterarno skupnost in centrizen definira z etnično podobnostjo, ki jo omogočajo antropogeografske determinante: »tesno sosledstvo, vzajemni stiki, podobne življenjske razmere, enak odnos do sosedov«, ³⁷ podobno tudi pri Đurišinu medliterarni proces pogojujejo nekateri zunajliterarni etnični, jezikovni, geografski, administrativni kriteriji, vključno z različno mero diferenciranosti posameznih kultur. Wollmanove integracijske in diferencialne dominante, ki se razvijajo v zgodovinskem sosledju kot slavizmi v smislu strukturne paradigme v sintagmi in ki odsevajo proces diferenciacij v okviru integracije – Wollman govori o čutu slovanske pripadnosti kot zgodovinskem dejstvu³⁸ – analogno ustrezajo Đurišinovi povezovalni in razdruževalni funkciji družb. Ravno medliterarnost, utemeljena na strukturno tipoloških povezavah, si zastavlja za cilj integracijo raznorodnih literarnih pojavov v svetovno književnost. Toda Wollmanov koncept medliterarnosti bolj dopušča genetično-kontaktne odnose, ki jih ima za enakopravne s strukturno tipologijo. Zlasti s svojim oblikovnim izhodiščem je delo za Wollmana predvsem »materialna eksistenca«. Centrizen v Đurišinovem konceptu predstavlja tip skupnosti, nastale na temelju dolgega sosledstva kot specifična oblika sožitja, medtem ko sama skupnost izhaja iz enotnosti, podobnosti in oblikovnih analogij. Centrizmi kot geografske nadnarodne enote večinoma nastajajo na način konkretnih »vozlišč« na temelju nesorodniškega sosledstva, ne gre torej za celote, definirane s podobnostjo mentalitete, gospodarskih ali socialno-psiholoških determinant, ampak z geografskim sosledstvom.³⁹ Povedano s terminologijo teorije besedila, strnjenost teh celot izhaja iz močno poudarjene sintaktične funkcije in oslabiljene semantične »dogodkovnosti«, zato lahko v centrizmu sinhrono in sinkretično soobstaja pluralizem »ne-podobnih« tradicij in poetik.

Centrizmi kot naravne oblike obstoja in delovanja svetovne književnosti imajo korenine v Jaussovi recepcijski estetiki, utemeljeni na sprejemajoči strategiji prejemnika, na horizontih pričakovanja.⁴⁰ Medtem ko v centrizmih posamezne književnosti medsebojno »mejijo« geografsko in metonimično na osnovi lastnega interesa, ki je lahko tudi diskontinuiran, je v skupnostih medliterarna komunikacija motivirana metaforično. Đurišinova členitev velikih medliterarnih procesov na medliterarne skupnosti in medliterarne centrizme hkrati predstavlja diferenco med metaforično in metonimično interkulturalnostjo. Ta diferenca pravzaprav ustvarja dva protislovna, komplementarno dopolnjujoča se modela svetovne književnosti: prvi, ki izhaja iz medliterarnih skupnosti, reducira svetovno književnost na monokulturno celoto, drugi, ki se opira na teorijo centrizmov, po zaslugi recepcijskega vidika postulira svetovno književnost kot namišljeno policentrično množico, ki ohranja individualnost posameznih delov, med katerimi izmenjava literarnih vrednot poteka kot dialog, v katerem se sprejemajoča kultura prostovoljno odpira drugačnosti, da bi bolje razumela samo sebe.

Tudi pri svojem konceptu svetovne književnosti je Đurišin po našem mnenju delno izhajal iz pojma F. Wollmana, ki je ta projekt razlagal na treh ravlinah: 1. kot skupek nacionalnih književnosti vsega kontinenta, 2. kot ovrednoteni izbor najboljšega, kar je v nacionalnih književnostih nastalo, 3. kot produkcijo, ki zajema vzajemno determinirane odnose in

povezave, tj. genetično in tipološko pogojene literarne pojave, ki delujejo v medliterarnem procesu.⁴¹ V zadnji končani monografiji *Teória medzilitérárneho procesu I* (Teorija medliterarnega procesa I, Bratislava 1995) je Ďurišin povzel tri možne definicije svetovne književnosti: 1. aditivna, mehanična, pridruževalna, iz katere so v tradicionalni komparativistiki izhajale historiografske sinteze večjih literarnih celot, 2. aksiološki, izbirni, literarnokritični koncept, utemeljen na platformi obče literature (*littérature générale*), ki utilitarno upošteva šolske (didaktične) in bralske potrebe, 3. literarnozgodovinsko razumevanje kot preseganje prejšnjih dveh kategorij, determinirano z medsebojno odvisnostjo in komplementarnostjo literarnih pojavov, ki so rezultat konkretnega proučevanja medliterarnega procesa.

Ďurišin ima tako kot F. Wollman tretjo definicijo za glavni objekt primerjalnih raziskav. Vendar pa na novo osmisli strukturo in funkcionalnost tega razumevanja in pride do spoznanja, da je svetovna književnost končni medliterarni fenomen, ki se giblje na sinhroni in diahroni osi književnega razvoja. Svetovni književnosti kot stvarno delujočemu sistemu ustreza določen afinitetni model – pojmovna nadstavba kot mišljenjski sistem. Razmerje med svetovno književnostjo kot takšno in teoretično refleksijo tega literarnega pojava je zato zakonito diferencirano in spremenljivo. Svetovna književnost ima v Ďurišinovem dojemanju svojo dosledno idealno dimenzijo, postaja simbol integritete človeške biti, saj zajema izkušnje in dosežke, ki si jih je književnost pridobila v svojem zgodovinskem razvoju. Mera njene »svetovnosti« je hkrati odvisna od »zadostnosti včlenitve« dejanskih del v literarni sistem. Iz tega izhaja, kot smo že opozorili, raziskovalčevo prepričanje, da svetovna književnost nastaja v procesu interpretacije, hkrati pa obstaja le v podobi razvojne zgodovinske strukture, ki jo lahko pričakujemo v vsakem pojavu literarnega procesa.

Na Ďurišinovo teorijo medliterarnosti se je ustvarjalno navezal slovaški komparativist Pavol Koprda v svoji znameniti seriji *Medzilitérárny proces I-IV* (Medliterarni proces I–IV, 1999–2003),⁴² ki v celoti osvetljuje postavitev Ďurišinih postulatov in ocenjuje njihov metodološki prispevek v konfrontaciji z diahronimi spodbudami literarne vede. Logika stvari temelji na dveh razlogih: 1. teorija medliterarnosti je nastajala večinoma na gradivu slovanskih literatur, 2. globalizacija zajema tudi novo nastale slovanske države in jih paradokсно odtuja, npr. z brisanjem njihove kulturne, jezikovne in druge identitete. Koprda izvirno demonstrira korenine Ďurišinove teorije medliterarnosti – češko-slovaški strukturalizem medvojne obdobja in recepcijsko teorijo (H. R. Jauss) – in se usmerja h kritiki vplivološke tematologije in genologije, ki temo in žanr razume kot sredstvo dohitevanja. Občutljivo opazi nevarnost imagologije v smislu nekakšne prenovljene zahodnoevropske »*littérature générale*«, ki na skupni imenovalec postavlja obtok analognih tem in konstituiranje strokovnih literarnih vzorcev na škodo funkcijskega študija ne samo slovanske vzajemnosti, ampak tudi interkulturnega medliterarnega slovanskega in neslovanskega sveta (npr. medkontinentalne interkulturne literarne skupnosti). Koprdoва knjižna serija, ki je v sodobnem češko-slovaškem kontekstu edinstvena, kritično reinterpreтира Ďurišina, Mukařovskega in tudi Wollmana s tem, da

strukturalna izhodišča povezuje s semiotično-komunikacijsko dimenzijo. Koprda tako kot Đurišin ugotavlja, da študij individualnega besedila ne zadošča in da je delo treba opazovati kot presek in produkt medliterarnih sil in koncentričnih kulturnih povezav. Po drugi strani reflektira določeno nevarnost, da poudarek na književni makrostrukturi, na zunanjem prostoru »med književnostmi«, in ne na dogajanju in prizadevanju »znotraj književnosti«, tj. na interpoetičnosti, vodi k vsebinski sistematizaciji, k nekakšni »zamašitvi« realnih proticentrističnih in antigeneralizacijskih tokov v samem besedilu, ki naj bi preprečili, da bi kategorije medliterarnosti proizvajale privlačne strukture (kot je npr. na primeru strukturalizma kritiziral dekonstruktivizem), ki bi nastale z aditivnimi zbirkami del.

Češka in slovaška komparativistika, katere najpomembnejši predstavniki so bili neposredni učenci F. Wollmana ter tudi sodelavci in kolegi D. Đurišina, se je od genetično-kontaktološke komparativistike usmerila k tipologiji in uporabi filozofskih pobud (fenomenologija, hermenevtika ipd.), toda primerjalno metodo je vedno povezovala s smernim in predvsem genološkim pristopom. Čeprav reagira na sodobna metodološka gibanja, tj. na umik od formalistično-strukturalnih teorij v korist družbenopolitičnih in kulturoloških raziskav, ohranja filološki kontakt s konkretnim besedilom. Primerjalna literarna veda je tu razumljena kot integralna panoga zgodovine književnosti, realizirana v razmerjih v nadnacionalnem kontekstu, katerega jedro postaja zgodovinska poetika v diahronem in sinhronem razumevanju. S tem zavzema uravnovešeno stališče v sporu, ali komparativistiko definirati ontološko ali epistemološko, tj. institucionalno, v smislu etabrirane univerzitetne panoge, z definiranim predmetom in metodami raziskovanja, ali primerjalne študije preprosto razumeti kot »primerjanje«, kot določen tip intelektualne refleksije, ki komunikacijsko prepleta posamezna področja vede kot njihov zavestni posrednik.⁴³ Češka in slovaška komparativistika je prispevala zlasti k izoblikovanju teorije medliterarnosti, ki jo je Đurišin v navezavi na delo F. Wollmana oddaljil od strukturalnih izhodišč in jo povezal s semiotiko kot univerzalno metodologijo kulture, a tudi s teorijo recepcije in medbesedilnosti. Teorija medliterarnosti, ki razlaga individualne vrednote pojavov iz njihove razvojne zakonitosti, tako postaja ne le sredstvo medbesedilnega generiranja zaprtih raziskav, ampak metodološka instrukcija, ki interpretira medliterarnost kot proces neskončnega označevanja in nadomeščanja enih kulturnih enot in kodov z drugimi.

Iz češčine prevedla Bojana Maltarić

OPOMBE

¹ Prim. monografijo Slavomíra Wollmana: *Česká škola literární komparistiky (Tradice, problémy, přínos)*, Praha: Univerzita Karlova, 1989.

² Frank Wollman: »Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly«, *Slavia* 18, št. 3 (1947–1948), 249–264.

³ Podrobneje prim. študijo Miloša Zelenke: »Literární věda ve Slovanském ústavu – sedmdesát let činnosti (1928–1998)«, V: V. Vavřínek (ur.), *Slovanský ústav v Praze – 70 let činnosti*, Praha: Euroslavica, 2000, 70–80.

⁴ Prim. monografijo Iva Pospíšila in Miloša Zelenke: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

⁵ Frank Wollman: »Srovnávací věda slovesná v poměru k slovanské filologii (Stav a úkoly slovanské filologie v Československu). Část literárněvědná«, *Slavia* 50, št. 4 (1981), 308.

⁶ Prim. monografijo Slavomíra Wollmana: *Porovnávací metoda v literární vědě*. Bratislava: Tatran, 1988.

⁷ Peter Michalovič (ur.): *Československý štrukturalizmus a viedeňský scientizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1992.

⁸ Prim. monografijo Antona Popoviča: *Štrukturalizmus v slovenskej vede, 1931–1949. Dejiny, texty, bibliografia*, Martin: Matica slovenská, 1970. Prim. tudi študijo Iva Pospíšila: »Slovenský literárněvědný trojúhelník: komparatistika-genologie-translatologie«. V: I. Pospíšil (ur.): *Brněnská slovastika a česko-slovenské vztahy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 45–58.

⁹ Prim. študijo Iva Pospíšila in Miloša Zelenke: »Komparatystyka, poetyka i literatura światowa (O metodologicznych korzeniach i zależnościach koncepcji zespolu Ďurišina«, Kasperski in D. Ulicka (ur.), *Dialog - Komparatystyka - Literatura. Profesorowi Eugeniuszowi Czaplewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2002, 231–250.

¹⁰ Roman Jakobson: »Romantické všeslovanství – nová slavistika«, *Čin* 1, št. 1 (1929), 12.

¹¹ Dionýz Ďurišin: *Teória literárnej komparatistiky*, Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1985, 50.

¹² Prim. študijo Jana Mukařovskega: »Mezi výtvarnictvím a poesíí«, V: J. Mukařovský: *Kapitoly z české poetiky I*, Praha: Melantrich, 1948.

¹³ Podoben nazor je predstavil René Wellek v monografski študiji *The Literary Theory and Aesthetics of the Prague School*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1969, 26–27.

¹⁴ Jan Mukařovský: »K dnešnimu stavu a výkladům srovnávací vědy literární«, *Impuls* 2, št. 10 (1967), 724–726.

¹⁵ René Wellek: »Václav Tille jako literární teoretik«, *Listy pro umění a kritiku* 5, št. 5 (1937), 326.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ René Wellek: »The Crisis of Comparative Literature«, V: W. P. Friedrich (ur.), *Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature* 1, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1959, 149–159.

¹⁸ René Wellek: »Názov, podstata a dejiny porovnávej literatúry«, *Slavica Slovaca* 3, št. (1968), 121–141.

¹⁹ Benedetto Croce: »La letteratura comparata«, V: *Problemi di estetica*, Bari: Laterza, 1954, 71–76 (prva objava *La Critica*, 1903, št. 1).

²⁰ René Wellek - Austin Warren: *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996, 361–386.

²¹ René Wellek: »Benedetto Croce: Literary Critic and Historian«, *Comparative Literature* 5, št. 1 (1953), 75–82. Tudi: *Benedetto Croce*. V: R. Wellek: *A History of Modern Criticism 1750–1950, Volume 8: French, Italian and Spanish Criticism 1900–1950*. New Haven and London: Yale University Press, 1992, 187–223.

²² Ibidem.

²³ René Wellek: F. V. Křečihovo »České vzdělání«. *Kritika* 2, št. 4 (1925), 159–160.

²⁴ René Wellek: *Kant in England 1793–1838*, Princeton: Princeton University Press, 1931.

²⁵ Prim. *Zpráva komise o habitaci Dra Reně Wellka z dějin anglické literatury*, avtorji B. Trnka, O. Fischer in V. Mathesius dne 25. 1. 1932, str. 3 (shranjeno v Arhivu Karlove univerze, fond R. W., brez sign.).

²⁶ R. Wellek v pismu O. Fischerju z 22. 4. 1926 (shranjeno v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond O. F., št. sign. 19 D 30).

²⁷ Frank Wollman: »Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu«, *Národopisný věstník československý* 7, 1912, 145–180; 8, 1913, 182–185.

²⁸ Frank Wollman: »Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské«, *Národopisný věstník československý* 14, št. 1 (1920), 1–16; št. 2, 1–57; št. 1 (1921), 1–58; 17, št. 2 (1923), 80–96; št. 2, 133–149; 18, št. 2 (1925), 133–169.

²⁹ Bohuslav Beneš: »Folklorista Frank Wollman«. V: M. Leščák (ur.), *K dějinám slovesnej folkloristiky*, Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1996, 3–11.

³⁰ Prim. opomba 5.

³¹ Jiří Krstýnek: »Osobnost a dílo Franka Wollmana (K nedožitým devadesátinám)«, *Slavia* 47, št. 2 (1978), 115.

³² Prim. opomba 5.

³³ Frank Wollman: *Slovesnost Slovanů*, Praha: Vesmír, 1928, 237.

³⁴ Diskusijo je povzela revija *Slovo a slovesnost* 2, št. 4 (1936), 127–128. Prim. tudi Roman Jakobson: »Usměrňené názory na staročeskou kulturu«, *Slovo a slovesnost* 2, št. 4 (1936), 207–221. Frank Wollman: Literárněvědné metody v Bittnerově knize »Deutsche und Tschechen«, *Slovo a slovesnost* 2, št. 4, 1936, 201–207. Oba prispevka sta bila predstavljena na debatnem večeru Pražkega lingvističnega krožka 7. 12. 1936.

³⁵ Frank Wollman: *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, Brno: Masarykova univerzita, 1936, 10.

³⁶ Pavol Koprda: »Ústup od štrukturalizmu ako metodológie literatúry v 60. rokoch«. V: P. Koprda: *Medziliterárny proces I. Slavica*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2003, 81–106.

³⁷ Prim. opombi 35, 38.

³⁸ Ibidem, 39.

³⁹ Ivan Dorovský: *Balkán a Mediterán*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 16.

⁴⁰ Pavol Koprda: »Jaussova recepčná estetika a interkultúrne centrizmy (Medziliterárna komunikácia je otváranie sa prijímajúceho seba)«, *Slovak Review* 8, št. 2 (1999), 153–168.

⁴¹ Frank Wollman: »Srovnávací metoda v literární vědě«, v: *Slovanské štúdie* II, Bratislava: Slovenský spisovateľ (1959), 9–27. Prim. tudi študijo Miloša Zelenke: »Idee e conenzioni della »letteratura del mondo« nela scuola ceca di comparatistica letteraria«, *I Quaderni di Gaia. Almanacco di letteratura comparata* 7, št. 10 (1996), 89–100.

⁴² Pavol Koprda: *Medziliterárny proces I. Medziliterárne aspekty staršej literatúry*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1999. *Medziliterárny proces II. Literárnohistorické jednotky v 20. storočí*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2000. *Medziliterárny proces III. Staršia slovensko-italianska medziliterárnosť*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2000. *Medziliterárny proces IV. Slavica*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2003.

⁴³ Prim. študijo Miloša Zelenke: »Hermeneutische und dekonstruktivische Auffassung der Weltliteratur – ein Ausweg aus der Krise? V: J. Koška in P. Koprda (ur.), *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie. Concepts of World Literature in the Age of Globalisation*, Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2003, 155–167.

■ THE CZECH AND SLOVAK COMPARATIVE LITERARY STUDIES (FROM WELLEK TO ĎURIŠIN)

Key words: comparative literary studies / literary theory / Bohemia / Slovakia / Wollman, Frank / Wellek, René / Ďurišin, Dionýz

The present study deals with the rise of the Czech and Slovak school of comparative literary studies which were being formed in interwar Czechoslovakia. The comparative method was cultivated, apart from the older positivist generation connected with Slavonic literary studies (represented by Murko, Polívka, Máchal, Horák and others), especially by Frank Wollman (1888–1969) and René Wellek (1903–1995) who as members of the Prague Linguistic Circle were influenced by structuralism. While Wollman became known for his conception of eidology as a comparative literary morphology (*Slovesnost Slovanů* [*The Literature of the Slavs*], 1928), Wellek embodied an ideal link between Prague structuralism, German neo-idealism and Ingarden's phenomenology (*Theory of Literature*, 1949). Slovak comparative studies, the most significant representatives of which were F. Wollman's direct disciples and later also collaborators of Bakoš and Ďurišin, moved from genetic-contactological comparative studies towards typology and the application of philosophical stimuli (phenomenology, Viennese neo-positivism, hermeneutics etc.), but always connected the comparative approach with that of literary currents and genres. Contemporary Czech and Slovak comparative studies encompass formalist-structuralist theories to socio-political and cultural research; at the same time they preserve philological links with concrete texts (Wollman). In this context comparative literary criticism is understood as an integral part of the history of literature realised in supra-national relations, the kernel of which is historical poetics in both diachronic and synchronic contexts. In this way they adopt a balanced position in the dispute over whether comparative studies could be defined from the ontological or epistemological points of view, i.e. rather from the institutional standpoint in the sense of a firmly established academic discipline determined by certain research methods, than as comparative studies understood more freely as „comparative“, or as a specific kind of intellectual reflexion linking separate spheres of knowledge in a communicative way. Czech and Slovak comparative studies contributed, above all, to the elaboration of the theory of world (universal) literature and the theory of inter-literariness that Ďurišin, continuing Wollman's ideas, shifted from structural starting points towards semiotics as a universal methodology of culture, but also towards geography, political economy, reception theory and intertextuality (P. Koprda).

September 2005